

DOINA BUTIURCA

Universitatea „Petru Maior”
din Târgu-Mureș**TRANSPARENȚĂ ȘI TRADUCTIBILITATE
PRIVIND METAFORA TERMINOLOGICĂ
DIN DOMENIUL INFORMATICII
(perspectivă contrastivă)**

Abstract. Our research, *Transparency and translatability of the terminological metaphor in the internet field*, is a contrastive analysis of the topic in general and of the metaphor, in particular. The relationship between the common and the special lexicon in the field of internet in the English language as a source language, the relationship between the common denominator between the source language and the semantic basis, equivalence in the target language are the aims of the research. The languages in which the analysis is carried out are different from the genealogical and typological points of view (the English language on one hand, the Romance languages and the Hungarian on the other). The perspective is descriptive-semasiological and the methods applied – the paradigmatic and syntagmatic analysis, the contrastive analysis – are used in this perspective.

The transparency in the meaning, the degree of translatability, the motivated character of the terminological metaphor, the role of linguistics/semantics in the terminology of the internet are only some of the conclusions of the research.

Keywords: terminological metaphor, internet lexicon, transparency, translatability, linguistics.

I. Cadrul general: tipare metaforice în informatică

Cel mai frecvent mecanism de formare a sensului specializat este analogia. Ingrid Meyer [5] susținea faptul că în marea lor majoritate, termenii informatici sunt metafore formate în baza analogiei cu obiectele/caracteristicile lumii reale. Există câteva categorii de metafore în informatică, în baza cărora sunt organizate conținuturi cognitive, abstracte, prin raportarea la structuri culturale/materiale/la corpul omenesc, pe care le cunoaștem în mod direct, prin experiența empirică. Iată câteva tipare: 1. metafore ale națiunilor. Colectivitățile imaginate (colectivități virtuale) sunt metafore ale națiunilor: 1. e-mailul; poșta electronică; 2. BBS; 3. grupuri de știri; 4. Chat-room (conversațiile în timp real) etc. Spre deosebire de națiuni, comunitățile virtuale se bazează pe reciprocitate, nu pe unitate. Comunitatea derivă de la „munus” (dar) – adică schimb reciproc, echitabil.

Interacțiunea utilizator-calculator este fundamentată pe metafore ale spațiului. În ciberspațiu se folosesc numeroase metafore: *The Well* „noua frontieră” este o comunitate virtuală (metafora trimite la anii romantici ai cuceririi Vestului american, „noua frontieră”). Misiunea ei este să contribuie la civilizarea „continentului” format la frontiera

electronicului. *The Well* are regiuni ca *amazon.com* (paradisul cărților). Terminația *com* indică faptul că regiunea aparține comerțului pe internet. *Empireul (Împărăția Cerurilor)* este o altă metaforă a cibernațului. Este o metaforă conceptuală la nivelul căreia se resimte influența culturii occidentale. Sensurile metaforei diferă: 1. cibernațului este deschis tuturor și nu este rezervat unor națiuni sau rase privilegiate; 2. cibernațului este populat cu ființe decorporalizate asemănătoare cu îngerii; 3. cibernațului nu are frontiere, oferă un remediu împotriva singurătății.

Lista de opțiuni este numită *menu*, metaforă culinară. În cibernațului există poșta (electronică), sesiuni Telenet (ron. a deschide sesiuni Telenet; telenet), există albume de artă (eng. electronic coffee-table book; ron. album de artă electronic), există pseudonime (eng. alias/alternate name/nickname; fra. pseudonyme), există agenți de căutare (eng. Web crawler/Web worm/Web spider/Web browser; ron. agent de căutare Web/robot de căutare Web; fra. chercheur Web exploreteur Web/fureteur Web), administratori (eng. Webmaster/Web administrator/Webmeister/site administrator; ron. administrator al unui site). Tot aici există spionaj (eng. lurk; fra. se planquer; ron. a spiona mesajele unui grup de discuții).

Acestea sunt metafore ce formează un sistem complex de rețele. Cu toate că fiecare tipar metaforic are trăsături distinctive, conceptele interacționează la nivelul aceleiași structuri. Interacțiunea este condiția *sine qua non* a creării unui sistem logic de comunicare în informatică, în general, în lexicul de internet, în special.

1.2. Obiectivele și metoda de cercetare

Ne propunem în cercetarea noastră să studiem transparența, relația dintre lexicul comun și lexicul specializat, traductibilitatea, la nivelul metaforei terminologice. Studiul s-a realizat pe trei ramuri lingvistice diferite genealogic și tipologic: ramura germanică, ramura limbilor romanice și ramura fino-ugrică. Limbile corpusului selectat pentru cercetarea ocurențelor termenilor informatici sunt: limba engleză (limbă-sursă) și limbile: franceză, italiană, spaniolă (cu variantele utilizate în Mexic și Argentina), portugheză, română, maghiară, catalană, galiciană (limbi-țintă).

1. Studiul se adaptează orientării descriptiv-semasiologice [1, 2, 3, 4 etc.], orientare ce accentuează rolul lingvisticii în limbajele specializate, precum și rolul sensului, al utilizării adecvate a acestuia în textul/contextul specializat, dar mai ales în traducere. Din aceste considerente, cercetarea îmbină studiul semantic, lexicografic, etimologic al corpusului de termeni propuși, insistă asupra importanței semanticii lingvistice. Rolul lingvisticii în terminologia informaticii antrenează probleme de etimologie, de filologie, aspecte legate de raportul dintre conceptualizare și sens în procesul de traducere. Metodele utilizate sunt analiza paradigmatică și analiza sintagmatică, interdependența dintre modalitățile descriptiv-lingvistice de analiză ale metaforei terminologice, studiul contrastiv.

2. Perspectiva cognitivă, chiar dacă este secundară obiectivelor cercetării noastre, este fundamentală pentru studiul raționamentelor prin echivalență, al transferului

de la o schemă preconceptuală la un domeniu specializat. Cercetarea face apel la câteva dintre publicațiile actuale cu profil informatic (*PC World*, *PC Magazin*), dar mai ales, la dicționarele generale și dicționarele de specialitate, dintre care: *Panlatin Internet Glossary* (1999), corpus elaborat prin intermediul Realiter și al Biroului de Traduceri al Guvernului Canadei (responsabili: Georgeta Ciobanu, Teresa Cabré I. Castellvi, François Mouzard, Loik Depecker; Manuel C. Nuñez Singala, Giovanni Adamo, Enilde Faulstich, Marie Rute Costa, Leticia Leduc); *Angol-magyar informatikai szótár* (Iványi, Antal, ed.), Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006; *Magyar román szótár* (Reinhart Erzsébet, Lázár Edit, Román Gyöző, eds.), Bukarest, 2005 etc.

II. Corpusul de termeni

Corpusul de termeni este relativ redus numeric, dată fiind perspectiva contrastivă a cercetării, studiul ocurențelor metaforei, sub aspectul relațiilor cu lexicul comun, al portabilității/traducerii etc.

- eng. *stalk*; ron. *a urmări stând la pândă*; hu. *becserkés/oson/lopakodik* (LC): eng. *Net stalking/network stalking*; ron. *hărțuire pe internet*; hu. *net követés/hálózati követés* (LS).

- eng. *warrior*; ron. *războinic, luptător*; hu. *harcos* (LC): eng. *information warrior*/ron. *luptător informațional*/hu. *információharcos* (LS).

- eng. *bridge*/ron. *pod, punte, pasarelă*/hu. *hid* (LC): eng. *bridge router*, eng. *bridge-router, b-router*/ron. *punte de rutare*/hu. *hidútválasztó* (LS).

- eng. *tool*/ron. *unealtă*/hu. *eszköz, szerszám* (LC): eng. *metasearch tool*/ron. *unealtă de metacăutare*/hu. *metakereső (eszköz/motor)* etc.

II.1. Metafora terminologică în limbajul de internet

În sens larg, terminologia informatică s-a format – cu excepțiile necesare – prin calc semantic, după modelul englezesc – pe axa orizontală, extinsă a limbajului specializat din diferite limbi naturale. „Transferul” de la limba-sursă la limbile-țintă respectă principiul invarianței conceptuale (diferit de principiul invarianței semantice, limitativ în ceea ce privește productivitatea metaforei conceptuale, în general). În sens restrâns – pe axa verticală (privind relația dintre lexicul comun (LC) și lexicul specializat (LS) al fiecărei limbi-țintă) – mecanismele și strategiile de transfer semantic sunt variabile, în funcție de sursa etimologică: de imagine/de tipul de reprezentare semantică/de tipologia (flexionară/aglutinantă) a limbilor, chiar dacă referentul desemnat își conservă univocitatea/caracterul monoreferențial. Așa, de pildă, verbul *stalk* are, în lexicul comun al limbii engleze, mai multe semnificații: 1. „to walk in a way that shows you feel angry or offended”; 2. „to hunt a person or animal by following them without being seen”; 3. „to follow and watch someone all the time in a threat-them”; 4. „literary to move around in a place in a dangerous, harmful, or threatening way” etc. (*Macmillan English Dictionary*, 2006, p. 1391). Tot în limba comună este utilizată expresia idiomatice *stalking horse* cu sensurile: 1. „an action intended to hide what someone is really trying to do”; 2. „someone who pretends that they want to be the leader else to win the post in an election” (*ibidem*).

Preexistența unui nucleu semantic (verbul *stalk*) și a unui tipar lingvistic sintagmatic (*stalking horse*) sunt două elemente care au facilitat nu numai analogia (la nivel cognitiv), transferul direct al sensului specializat, ci și structura polilexicală a termenului din limbajul de internet existent în limba engleză – *Net stalking*. Din acest punct de vedere, *Net stalking/network stalking* constituie trunchiul comun al termenilor din limbile-țintă – invarianta conceptuală – după cum urmează:

eng. *Net stalking/network stalking*; fra. *cyberharcèlement*; fra. *harcèlement électronique*; fra. *harcèlement avec menaces sur réseau*; spa. *acechar por la Red* (MEX); spa. *acechar por Internet* (MEX); *acecho en la red* (ESP); *paseo por la red* (ESP); cat. *assetjament a la xarxa*; ita. *agguto con minacce in rete*; ron. *hărțuire pe internet*; glg. *axexo* (*Panlatin Internet Glossary*), hu. *net követés/hálózáti követés* (*Angol-magyar informatikai szótár*, Iványi, Antal ed.).

Așa cum se poate observa, termenii/variantele terminologice respectă, indiferent de tipologia/genealogia limbilor-țintă, caracterul univoc al unei comunicări specializate, desemnând același referent. Nu există o diluție a sensului informatic în traseul de la limba-sursă la limbile-țintă. Cu toate acestea, „reprezentarea”/caracteristica semantică în baza căreia se realizează traducerea/echivalarea diferă subtil, de la o limbă la alta: menținerea sensului specializat metaforic este mult mai fidelă în limbile franceză și română, prin bogăția de semnificație a cuvintelor din LC (fr. *harcèlement*/ron. *hărțuire*): fra. *cyberharcèlement*; fra. *harcèlement électronique*. Caracteristica „metaforic” a sensului specializat poate fi slab reprezentată în variantele terminologice, din cadrul aceleiași limbi și/sau din două/mai multe limbi înrudite sau nu: fr. *harcèlement avec menaces sur réseau*/ita. *agguto con minacce in rete* sunt două sintagme cvasiidentice, care aduc un plus de transparentă, prin substantivele *menaces/minacce*. Sintagmele sunt ilustrative din perspectiva socioterminologiei, a terminologiei așa-numite *externe*: inserția elementului lingvistic în contextele date „se adresează” înainte de toate destinatarului (în general, nespecialist) prin gradul înalt de transparentă. Pe de altă parte însă, inserția acestor marcatori semantici nu este în măsură să mențină gradul înalt de științificitate pe care, de exemplu, îl au variantele *harcèlement électronique/cyberharcèlement* sau *net követés* din limba maghiară.

Sintagmele din limba spaniolă (spa. *acechar por la Red* (MEX); spa. *acechar por Internet* (MEX); *acecho en la red* (ESP); *paseo por la red* (ESP) mențin sensul specializat metaforic prin prezența ambilor termeni ai metaforei, fenomen pe care îl regăsim și în limbajul de internet al limbii maghiare: hu. *net követés/hálózáti követés*.

Corpusul de metafore terminologice din lexicul de internet reprezintă o categorie de termeni cu valoare denominativă, referențială, creați printr-un dublu transfer: 1. intern, de la scheme preconceptuale la domeniul-țintă; 2. extern, de la o limbă-sursă la limbile-țintă. Indiferent de domeniul-sursă, metafora informatică este fundamentată pe analogie, proces ce conferă o deosebită complexitate orientării descriptiv-lingvistice în terminologie.

Procesul de decodare a metaforelor din domeniul HTML, al lexicului de internet etc. – în pofida transparenței de semnificație – se poate realiza numai în context. Acest aspect întărește ideea necesității unei interpretări interdependente a metaforei terminologice din perspectivă semantică și contextuală. Problema contextului în exprimarea metaforei este deosebit de complexă, având în vedere caracterul abstract, puternic conceptualizat al textului specializat, gradele diferite de fixare contextuală, modalitățile de expresie etc. Aparținând uneia dintre terminologiile noi, numeroase metafore sunt polilexicale, formate de la o bază semantică comună.

II. 2. Surse de creativitate în limbajul de internet: transferul din LC în LS

Transferul unui cuvânt din lexicul comun în lexicul specializat – pe care l-am numit transfer intern – este una dintre sursele principale de creativitate terminologică, fie că avem în vedere perspectiva sincronică, fie că metafora este rezultatul evoluției diacronice. În urma cercetării corpusului metaforelor de internet se remarcă și o altă sursă de creativitate conceptual-semantică, respectiv, migrația termenilor de la un limbaj specializat la altul: *suffix* (LS): inf. *domain suffix* (LS); *surfing* (LS): (inf.) *Internet surfing*/(inf.) *Net surfing* (LS); *surfer* (LS): *internet surfer* (LS)/*Web surfer* etc.

II.2.1. Metaforă de internet și transparență

Transferul *concret-abstract* (eng. *tool, stalk, bridge*/hu. *eszköz; harcos; híd* etc.) este una dintre numeroasele surse ale metaforei terminologice, în măsură să asigure o deosebită transparență în comunicarea specializată. De exemplu, eng. *tool* formează trunchiul comun al seriei de metafore de internet: eng. *metasearch tool*; fra. *outil de métarecherche*; spa. *herramienta de metainvestigación* (MEX); *herramienta de metabúsqueda* (ARG); spa. *metabuscador* (ESP); cat. *metacercador*; por. *ferramenta de busca*; por. *ferramenta de metapesquisa* (BRA; POR); ita. *strumento per metaricerche*; ron. *unealtă de metacăutare*; glg. *metabuscador* (*Panlatin Internet Glossary*); hu. *metakereső* (*eszköz/motor*) (*Angol-magyar informatikai szótár*, Iványi, Antal ed.).

Evoluția sensurilor urmează un traseu complex în transferul concret-abstract. Terminologia preia cuvintele care desemnează obiecte concrete ale lumii materiale, în baza unei analogii. Este condiția *sine qua non* a transferului ce asigură, pe lângă gradul mare de transparență, și o bună traducere a metaforei.

Analogia de funcție reprezintă o altă sursă a transparenței metaforei de internet. Rolul de *războinic, luptător* permite crearea metaforei *information warrior* – în limba engleză. Caracteristica metaforică „rol/funcție” este menținută, cu excepțiile necesare, în toate limbile-țintă, printr-un algoritm specific. În limba franceză, echivalența semantică este realizată printr-un cuvânt aparținând lexicului general – fra. *guerrier* – căruia i se atribuie, după modelul limbii-sursă, sensul specializat al domeniului – *guerrier de l'information*. Se produce, astfel, o refacere a traseului metaforic în limba-țintă, în baza trăsăturii enunțate anterior – „rol/funcție”. Pe aceeași caracteristică se bazează traducerea metaforei și în alte limbi. În limba română, în spaniola vorbită în Argentina și în Mexic,

în portugheza de Portugalia, în limbile italiană și galiciană, în limba maghiară regăsim atât transparența termenului, cât și analogia metaforică de funcție: ron. *luptător informațional*; spa. *ciberguerrero* (ARG; MEX); *infoguerrero* (MEX); port. *ciber-guerreiro*; glg. *ciberguerreiro* (cf. *Panlatin Internet Glossary*). În limba italiană, metafora este ușor modificată sub aspectul tiparului semantic, prin utilizarea cuvântului *miliziano* în termenul *cibermiliziano*. Aceeași analogie de funcție permite traducerea metaforei în limba maghiară, prin hu. *információharcos*. Utilizarea lexemului *harcos* asigură limbajului maghiar de internet o transparență deosebită. În lexicul comun al limbii maghiare, *harcos*, utilizat ca adjectiv (*harcos*, *-ak*, *-at*, *-an*) și ca substantiv (*harcos*, *-ok*, *-t*, *-a*), desemnează noțiunile de „combatant/ă; luptător/luptătoare etc.” (*Magyar román szótár*, 2005, p. 336), fiind deosebit de productiv – din perspectiva caracteristicii „metaforic” a sensului specializat – în limbajul informaticii, în limbajul politic, sportiv etc.

II.2.2. Relația dintre trunchiul comun și variantele metaforice din limbile-țintă

Studiind dintr-o perspectivă contrastivă metafora de internet, observăm câteva aspecte: 1. fiecare serie de metafore are un trunchi semantic comun. Se formează – cu excepțiile necesare – în limba engleză, de la un semnificant aparținând limbii comune – pe care îl numim semnificant 1 (LC), spre a crea un termen specializat (în domeniul informaticii), pe care îl numim semnificant 2 (LS). Relația dintre semnificantul 1 și semnificantul 2, dar mai ales sensurile date de semnificantul 1 sunt deosebit de complexe și revendică o dublă abordare: pe *axa orizontală* a limbajului specializat și/sau standardizat (axă ce cuprinde limba-sursă + limbile-țintă), o axă macrosistemică; pe *axa verticală*/microsistemică (relația dintre LC și LS, la nivelul identității fiecărei limbi). Complexitatea sensurilor semnificantului 1 (LC) este dată de numeroși factori, dintre care: sensul poate fi uzual, cu o vechime foarte mare în limba comună și/sau de actualitate, poate fi deosebit de productiv sub aspectul creativității lexico-semantice și/sau foarte puțin productiv etc. Metafora terminologică (pe care am numit-o semnificant 2) este purtătoarea unui sens informatic strict specializat, creat prin transfer direct în limba engleză și/sau prin calc semantic, în celelalte limbi/ prin extindere metaforică de la semnificantul 1 etc.

Într-o primă accepție, a traduce o metaforă din domeniul informaticii înseamnă „a enunța” într-o altă limbă – fie și sub forma lapidară a unei sintagme – ceea ce a fost enunțat în limba-sursă, cu condiția de a păstra echivalențele conceptuale și semantice date prin trunchiul comun. Dificultatea traducerii unora dintre metaforele terminologice decurge din faptul că traducerea/echivalarea are o triplă determinare: conceptuală, lingvistică și cognitivă. Dincolo de echivalențele conceptuale, de preocuparea traducătorului pentru aspectul univoc, monoreferențial al metaforei, dincolo de operația lingvistică există operații mentale de mare subtilitate. Sunt operații ce includ o bună cunoaștere a lexicului comun, a vechimii cuvintelor și/sau a etimonului din limba-

sursă și din limba-țintă. Dacă vom compara metafora eng. *information warrior* cu echivalentul conceptual din limba italiană, *cibermiliziano*, vom observa că ambele metafore respectă imperativul univocității unui termen specializat, ambele metafore desemnează același referent, ambele sunt motivate, la nivel lingvistic. Există însă o anumită „distanță” între cei doi termeni, respectiv între trunchiul comun (eng. *warrior*) și baza semantică a limbii italiene (ita. *miliziano*), folosită pentru refacerea traseului metaforic: *warrior* și *miliziano* sunt două cuvinte diferite sub aspectul vechimii, al uzajului, al trăsăturilor semantice, în general, chiar dacă au anumite seme comune. Reținem, în consecință, două aspecte legate de traducerea metaforei în terminologie: 1. din perspectiva analizei descriptiv-semasiologice nu putem pune semnul egalității absolute între metafora din limba-sursă și metafora din limba-țintă; 2. echivalența semantică în traducerea metaforelor polilexicale rămâne, în cele din urmă, expresia demersului hermeneutic al traducătorului.

Într-o altă ordine de idei, cuvintele aparținând lexicului comun al unei limbi sunt productive în grade diferite, sub aspect conceptual-semantic și sub aspectul capacității de a dezvolta sensuri specializate, prin analogie. Așa, de pildă, *bridge* realizează prin transfer direct, în lexicul de internet, o singură metaforă polilexicală, cu variante terminologice, în limba engleză: *bridge router*, *brouter*, *bridge-router*, *b-router* (LS), la fel și eng. *wallet*, spre deosebire de *cell*, care se individualizează prin statutul interdisciplinar/transdisciplinar. Necesitatea ca metafora să-și păstreze transparența în limba-țintă determină traducătorul să mențină structura sintagmatică a termenilor (structura sintagmatică actualizează ambii termeni ai metaforei) din domeniul internet, precum și echivalentul semantic al trunchiului comun, în limbile-țintă. Nu în toate situațiile limba-țintă conservă structura sintagmatică și nici trunchiul semantic comun. Iată un exemplu: fra. *pont-routeur*; spa. *ruteadorpuente* (MEX), spa. *puente-ruteador* (MEX), spa. *puente enrutador* (ARG), spa. *canalizador puente* (ESP), spa. *direcciondar puente* (ESP), spa. *entutador puente* (ESP), *trazador puente* (ESP); cat. *pont adreçador*, cat. *pont encaminador*; ita. *ponte-instradatore*, ita. *brouter*/ron. *punte de rutare*, *bridge router*, ron. *bridge/glg. ponte direccionadora* (*Panlatin Internet Glossary*), hu. *hidútválasztó* (*Angol-magyar informatikai szótár*) sunt, în linii mari, termeni formați în baza trunchiului semantic comun dat de eng. *bridge*. Termenii din limbile catalană și portugheza de Portugalia (cat. și/sau por. *Brouter* (POR); por. *encaminhador* (POR)) nu mențin trunchiul comun dat de *bridge* și nici structura sintagmatică. În limba portugheză este înregistrată metafora *roteador bridge* (POR), o sintagmă hibridă la nivelul expresiei terminologice, ce îmbină două elemente lingvistice diferite: eng. *Bridge* + por. *roteador*.

Traducerea metaforei terminologice poate fi considerată, prin definiție, o interacțiune între două limbaje specializate, dar niciodată interacțiunea dintre două limbaje convenționale nu se poate realiza în afara cifrului, a „cheii”, sigura cheie care „poate deschide toate lumile” (W. von Humboldt): limba naturală.

Bibliografie

a. Surse

Ciobanu, Georgeta (coord.). *Panlatin Internet Glossary*, corpus elaborat prin intermediul Realiter și al Biroului de traduceri al guvernului Canadei (responsabili: Georgeta Ciobanu, Teresa Cabré I. Castellvi, François Mouzard, Loik Depecker, Manuel C. Nuñez Singala, Giovanni Adamo, Enilde Faulstich, Marie Rute Costa, Leticia Leduc, Quebec, 1999.

Iványi, Antal (ed.). *Angol-magyar informatikai szótár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006.

Reinhart, Erzsébet, Lázár, Edit, Román, Gyöző (eds.). *Magyar román szótár*, Bukarest, 2005.

Macmillan English Dictionary. International Student Edition, 2006.

b. Referințe bibliografice

1. Bidu-Vrânceanu, Angela (coord.). *Terminologia lingvistică*, EUB, București, 2010.

2. Cabré, Maria Teresa. *La terminologie. Théorie, méthode et applications*. Presses de l' Université d' Ottawa et Armand Colin, Ottawa, 1998.

3. Depecker, Loic. *Entre signe et concept. Eléments de terminologie générale*. Presses Sorbonne Nouvelle, Paris, 2002.

4. Leart, Pierre. *Les langues spécialisées*. Presses Universitaires de France, Paris, 1995.

5. Meyer, Ingrid. *Computer words* (II). În: *Magazine* (The monthly webzine of the Macmillan English Dictionaries), nr. 23, Macmillan Publishers Limited, 2004.